

JUČER ZLOSELA, DANAS PIROVAC: BILJEŠKE O POSTANKU NASELJA I NJEGOVIM IMENIMA

KRISTIJAN JURAN

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Ruđera Boškovića 5, HR – 23000 Zadar

kjuran@unizd.hr

UDK: 81'373.12 (497.581.2

Šibenska županija)“14“

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 1. 5. 2021.

Prihvaćen za tisak: 20. 9. 2021.

Naselje koje je stoljećima nosilo ime Zlosela postalo je 1930. godine Pirovac. Takav je toponomastički rez bio moguć u jeziku administracije, dok se na neformalnoj jezičnoj razini stariji toponim na životu održavao još desetljećima. Motivacijska se polazišta obama toponimima u literaturi i usmenoj predaji tumače na različite načine, što je stvorilo uvjete za različite (ne)znanstvene poglede na genezu samog naselja. Nakon pregleda tih mišljenja i tumačenja, potkrijepljenih citatima, u prilogu se donose dosad neobjavljene arhivske vijesti, koje postanak Pirovca odnosno Zlosela smještaju u drugu četvrtinu 15. stoljeća. Na koncu se toponim *Zlosela* razmatra u odnosu na slične povijesne i suvremene toponime te u kontekstu povijesno-geografskih okolnosti u kojima je postao inventarom arhivskih vrela.

KLJUČNE RIJEČI:

Pirovac, Zlosela, toponimija, usmena predaja, šibenski distrikt, 15. stoljeće

1. Uvod

Putovali smo zajedno, ne znam koliko puta, ne mnogo i ne malo, od Murtera do Zadra, pa tako i od Zadra do Murtera. Gotovo uvijek kad bismo se primakli Pirovcu, Vlado¹ bi najprije sebe, a onda i mene, priupitao zbog čega se to naselje nekoć zvalo Zlosela. Ponekad bi tu perpetuirajuću misao s upitnikom izustio potihom, valjda nemoćan pred svojom onomastičkom podsviješću, a koji put bogme kolerično, s punim jedrima istraživačke znatiželje. Potom bi jednakom (ili oprečnom) intonacijom tražio odgovor. Na pučku je tradiciju gledao ispod oka, tragajući za alternativnim rješenjima: “Možda u toponimu nije zlo, nego nešto drugo...” To drugo, međutim, nije se moglo dozvati s lakoćom. Moja prisutnost nije mnogo pomagala; njegovim sam zapažanjima mogao dodati samo to da arhivski zapisi, barem oni iz petnaestoga stoljeća, poznaju još jedna Zlosela na šibenskom području. Umjesto odgovora – još jedno pitanje. I tu bi sve stalo. Iako danas raspolazem pokojom arhivskom viješću više nego jučer, još su mi uvijek nedostižni odgovori na etiološka i etimološka pitanja koja su se tijekom proteklih godina izricala nadomak Pirovcu. Ovaj je prilog samo pokušaj približavanja njihovu rješenju; riječ je zapravo o svojevrsnoj slagalici historiografskih, topografskih i onomastičkih elemenata, s neizvjesnim ishodom.

2. ZLOSELA POSTAJU PIROVAC – 1930.

Nije teško pretpostaviti zašto su Zloseljani željeli postati Pirovčanima. Ovako je to pojasnio K. Stošić, suvremenik konvertitske generacije: “Neki su seljani teško podnosili ime Zlosela, da se ne misli zlo o njima, pa su tražili dozvolu od vlasti (i dobili je), da ga promjene u Pirovac, kao najstarije.” Pritom je izrazio čuđenje što se toponim *Pirovac* ne javlja ni u župnim maticama ni u drugim povijesnim vrelima, sve do austrijskoga katastra iz 19. stoljeća (Stošić 1941: 43). Ako je suditi po Stošiću, koji je preko ruku prevrtio tko zna koliko, sigurno na stotine tisuća stranica arhivskoga gradiva, iznenadna pojava imena *Pirovac* zapravo je veća enigma od ‘zla’ u *Zloselima*.

Svečanost povodom promjene imena održana je na blagdan sv. Jurja 1930. godine, o čemu piše suvremeni dopisnik splitskih novina:

¹ Vladimir Skračić, za ovu prigodu Vlado Skračin, stoji na početku mojih znanstvenih putešestvija, kao mentor, prijatelj, suradnik i, što je meni u početnim i svim daljnjim istraživačkim koracima bilo neizmjerljivo važno, kao znanstvenik koji je otvarao prostor interdisciplinarnosti i – kad je i koliko god to bilo moguće – slobodi odabira istraživačkih tema.

Proslava Pirovca. Kako je poznato, nedavno je, na molbu sela Zlosela, općine Tijesno, u šibenskom srežu, Ukazom riješeno, da se odnosnom selu zamijeni ime Zlosela, sa imenom Pirovac, koje je starije i pripada više nacionalnoj prošlosti onih krajeva, pošto je ime Zlosela dato mjesto za vremena borba s Turcima, odnosno za vrijeme Venecije. S toga su, da proslave ovaj događaj, Pirovčani prošlih dana priredili svečanost i o tome nam šalju ovaj izvještaj: Pirovac, 30. IV. – Da se proslavi radostan događaj, što nam se Kraljevim Ukazom vratilo selu njegovo staro i narodno ime, Pirovčani su u stara vrata svoga sela, koje je nekad bilo oklopljeno zidovima, uzidjali spomen-ploču, koja će posjećati na ovaj čin, i pred par dana, na blagdan Sv. Jurja, pokrovitelja svoga sela, ploču su otkrili na svečan način, u prisustvu gostiju iz okolice. U 8 sati u jutro glazba je obišla selom i okupila narod i goste; u 10 sati je bila svečana misa, koju je glagoljao pop Toma Perina; a po svršenoj misi je bila proslava otkrića spomen ploče.²

Iz toga bi se dopisa moglo zaključiti da se težnja Zloseljana za promjenom vlastitog etnika, koji su valjda smatrali pogrdnim, spretno i sretno uplela u nastojanja jugoslavenskih političkih i intelektualnih elita da se riješe kulturnih naslaga “tuđinskih” provenijencija. Iako se u prvi mah čini neobičnim da je u takvom ambijentu toponim *Zlosela*, koji odiše slavenskom starinom, smatran manje “nacionalnim” od tobože starijeg *Pirovca*, stvari valja sagledati u širem izvanjezičnom kontekstu; naime, za pogrdno su ime krivi Turci, ali dio krivnje leži i na Mlečanima, koji su ga administrativno “zacementirali”, prepuštajući izvorni toponim zaboravu. *Zlosela* su tako dvostruko “tuđinska”! Promotre li se stvari na taj način, neće se činiti neobičnim to što je 1934. godine Zvonimir Bjelovučić svoje prijedloge da Hercegovina promijeni ime u Zahumlje, Opuzen u Posridnica, Tuzla u So, Sarajevo u Vrhbosna, a Blato na Korčuli u Hrvojevac, potkrijepio ne samo primjerima onomastičke pretvorbe Punta na Krku u Aleksandrovo i Duvna u Tomislavgrad, nego i činjenicom da su “Zlosela blizu Šibenika promijenila ime u svoj starodrevni naziv Pirovac.” Istini za volju, Bjelovučić je smatrao da je opravdano promijeniti i “nezgodno” ime, a ne samo ono koje je “tuđeg korijena”.³

² *Novo doba*, god. XIII, br. 102, 3. svibnja 1930., str. 6.

³ *Jadranski dnevnik*, br. 98, 14. srpnja 1934., str. 11. O društveno-politički motiviranim promjenama imena hrvatskih naselja u Kraljevini Jugoslaviji vidi Samardžija (2007), Mataija (2011) i Leček (2014).

3. TRADICIJA, IZVORI I LITERATURA O POSTANKU I ZNAČENJU IMENA ZLOSELA

Većina onih koji su tumačili odbačeno ime naselja u njegovu su korijenu vidjeli ‘zlo’. To je ‘zlo’ u imaginariju samih Zloseljana s vremenom postajalo odraz i simbol njihova neprijateljstva prema Turcima, preobrazujući se tako u ‘junaštvo’, smještajući posljedično zloseljanski kolektiv u središte “borbe protiv okupatora”. No iz perspektive drugih, koja ne mora nužno biti neprijateljska, Zloseljani su imali ćud koja je odgovarala njihovu imenu – *nomen est omen*.

O slici koju su Zloseljani, osjećajući se tada već Pirovčanima, imali o svojoj povijesti i svome imenu, svjedoči dopis upućen *Narodnom listu* iz Zlosela u srpnju 1872., u kojemu dopisnik prenosi kolektivnu seosku čestitku Šibenčanima na izboru “narodne občine”, dodajući:

...gotovi smo vazda na susret izići narodnim vragovom, na obranu svojih prava, kao to su naši pradjedovi junačkom mišicom Turke uzbijali s naših obala, te divlji čopori, izmjeniv nam prvobitno ime *Pirovci*, prozvaše nas *Zloselcim*; a to s krvavog poraza ovdje pritrpljena...⁴

Takvu sliku, doduše znatno obogaćenu dodatnim pikselima, danas odašilje digitalni medij lokalnog predznaka, kao jednu od sačuvanih inačica tradicije o junaštvu:

Pirovčani su bili hrabri i lukavi, te odlučni braniti svoje domove, ali malobrojni u odnosu na turskog osvajača. Zato su u maloj skupini, na čelu s Urem Kapetanom, kriomice izišli iz utvrde, te iz zasjede ubili turskog časnika. Misleći da ih je mnogo Turci pobjegoše vičući: *Zlo selo, zli ljudi!* Po toj legendi postoji i pjesma u desetercu, čiji su početni stihovi: *Viče vila s vrva Makirine Ustani se Urem Kapetane, Eto na te Turska vojska ide*. (URL 1)

Posežući za istim motivom (sukob s Turcima), šibenski je knez Ludovico Baffo ipak bitno drugačije od začetnika tradicije o Kapetanu Uremu pristupio tumačenju zloseljanskog ojkonima. U pismu odaslanom 1603. godine u Veneciju prisposobio je kako su neki Turci i Morlaci oteli djevojku iz Zlosela u koju je jedan Turčin bio zaljubljen. Kada je djevojčin rođak Jure Bilojević saznao za otmicu, otišao je u susjedno tursko naselje, s nadom da će ju pronaći i vratiti. No ondje se, očito razlju-

⁴ *Narodni list*, br. 57, 17. srpnja 1872.

ćen neuspješnim ishodom svoje spasiteljske misije, posvađao s nekim muslimanom, izazvavši ga potom na megdan. Došla je ta vijest hitro do šibenskoga kneza, koji je nastojao spriječiti veće zlo, ali je zakasnio; Bilojevićeva je smrtonosna ruka do tada već dovela međugranične odnose do uzavrelosti. Požalio se stoga šibenski knez mletačkoj središnjici na nepokorne Zloseljane, ističući da zaslužuju ime koje nose, pojasnivši zatim da ime *Zlosela* na talijanskom ne znači ništa drugo doli *cattiva villa*. (URL 2)

Takvom su tumačenju imena posebno bili skloni gospodari sela – plemeniti Draganići, poslije Draganići Vrančići. Bio im je to usputni argument u dokazivanju zloće, prijetvornosti i nemara svojih kmetova i težaka, s kojima su vodili mnoge sudske sporove oko zemljišnih podavanja. Nisu na taj način od strane dalmatinskih prosvjediteljskih i ekonomskih elita prikazivani samo Zloseljani, ali se, eto, u njihov slučaj “zgodno” uplelo i “nezgodno” ime. Tako su godine 1749. Mihovil i Frane Draganić, prosuđujući općenito narav dalmatinskih kmetova i težaka, ustvrdili da su “vrlo spremni na lišavanje svojih gazdi vlastitih prava, što je posebice odlika prije spomenutih Zloseljana koji s obzirom na etimologiju svoga imena ne mogu biti drugačiji već zlobni, zbog čega među drugima prednjače u ovoj vrlo mrskoj povlasti.” (Polić i Spicijarić Paškvanić 2011: 207). Nešto je kasnije znameniti Alberto Fortis, očito pod dojmom razgovora koje je u Zloselima vodio s Jeronimom Draganićem Vrančićem, napisao: “Stanovnici tvrde da su mu naziv Zlosela dali Turci u vrijeme provala, jer su im se žitelji žestoko opirali; ali kakvo god bilo podrijetlo toga imena, pouzdano je da veoma dolikuje narodu što u njemu živi.” (Fortis 1984: 102–103). Najdalje je pak u svome prijeziru i pristranosti otišao Ljubomir Draganić Vrančić (1848. – 1932.), posljednji gospodar Zlosela:

Pretpostavlja se da etimologija imena sela ‘Zlosela’ (izvorno možda ‘Zlo-selo’) potječe prije iz mrske čudi, nego da ne potječe, za razliku od imena drugih mjesta koja većinom imaju porijeklo u nekim činjenicama, lokalnim, zemljopisnim, klimatskim prilikama i sl. Razlog tomu nazivu, pretpostavlja se, opravdan je i potkrijepljen činjenicom da u selu Zlosela vrijedi stoljetna tradicija te da se ono u davnim vremenima, prije 1400. god., zvalo ‘Pirovac’ što je mnogo primamljiviji naziv od naziva Zlosela ili Zloselo, ali da su mu Turci za vrijeme invazija – ne zna se zašto – nadjenuli ovaj posljednji naziv. Ako su mu Turci, u ono vrijeme poznati kao divljaci i barbari, nadjenuli ovaj posljednji naziv, nema sumnje da su razlog za to našli u čudi tamošnjega stanovništva, koje nije bilo manje barbarsko od samih Turaka. ... Zloselo znači ‘zločesto selo’ ili ‘loše selo’, a to ime nije dano selu već njegovim stanovni-

cima koji su se, u svojoj pokvarenoj naravi, našoj obitelji od davnih vremena pokazivali kao vrlo oštri neprijatelji unatoč tomu što su naši predci prema njima pokazali obilnu toleranciju i dobroćudnost. (Polić i Spicijarić Paškvan 2011: 211–212)

Uzme li se u obzir prethodnim citatima osvjedočena višestoljetna netrpeljivost između zloseljanskih gospodara i njihovih kmetova i težaka, ne treba čuditi što su potonji jedva dočekali službenu potvrdu novog imena. No i novo se ime jednom zгодom, zbog zanimljivog spleta asocijacija, našlo u sličnoj etnološkoj poziciji kao staro. Tom se asocijativnom nizu domislio književnik Ćiro Čičin Šain, kada je, putujući 1931. godine sjevernom Dalmacijom, došao u Zlosela. Svoje je putopisne bilješke započeo pozivanjem na Fortisa, nadovezujući se na njegove opažaje sljedećim mislima:

Osim našeg automobila, od toga vremena skoro ništa se ovdje oko nas nije promijenilo. Isti stari putevi, isti krš, vinogradi, masline, smokve, okopani kukuruži. Samo su onaj Draganićev zamak u Pirovcu težaci naselili i nagrdili a zemlje prisvojili, i sad muku muče kad napune konobe vinom. Da, još je jedna promjena: pred par godina promijenili su ime selu. Zvalo se Zlosela, ali nisu volili to ime, jer da su im valjda još Turci to napakostili, i zatražili su i dobili dozvolu da ga zamijene imenom Pirovac; jer, vele, da im se ovako selo zvaše od starine. Mora se priznati, zvuči ljepše! Ali, potsjeća na grčku riječ, koja znači vatru, oganj. I, ako su im pradjedovi bili ljuti gusari, kao što pišu stari šibenski vlastelini, lokalni istoričari, biće da su kao gusari Pirovčani zapalili više od jedne tuđe ladje, a možda kuće i naselja, na dalekim obalama kud su na gusaricama krstarili. Eto, dakle, njihovo zloseljanstvo potsjeća na borbe s Turcima, a njihovo sadanje pirovačтво na daleke gusarske tradicije.⁵

Tako je Čičin Šain ime *Pirovac* izvodio od grčke riječi *pȳr* ‘vatra’, koju je povezao s tradicijom o lokalnom gusarstvu, oblikovavši potom pretpostavku da su Pirovčani zapravo ‘palitelji brodova’. Karikirano: Zloسلjani su oni koji na kopnu napadaju Turke, a Pirovčani oni što na moru plijene brodove. Nije teško razumjeti zašto je Čičin Šain u takvim tumačenjima ostao usamljen.

Čičin Šain je bio suvremenik svoga kolege “etimologa” Ljubomira Draganića

⁵ *Novo doba*, god. XIV, br. 253, 29. listopada 1931., str. 2–3. Podlistak “Po sjevernoj Dalmaciji” (13), potpisan inicijalima Ć. Č. Š.

Vrančića. U isto vrijeme djeluje i Krsto Stošić (1884. – 1944.), koji poglavlje o povijesti Pirovca u svome kapitalnom djelu *Sela šibenskoga kotara* (1941.) započinje upravo osvrtom na podrijetlo imena *Zlosela* te na svečanost kojom je ono zamijenjeno novim:

Pisac Fortis kaže, da naziv *Zlosela* dolazi od *Turaka*, koji su ga tako prozvali, jer ga nisu mogli osvojiti. To je priča, koja i danas kola u narodu, ali nije istinita. Naziv *Zlosela* dolazi daleko prije nego se pojaviše *Turci* na Balkanu. Navodi se pri osnutku šiben. biskupije g. 1298. Neki su seljani teško podnosili ime *Zlosela*, da se ne misli zlo o njima, pa su tražili dozvolu od vlasti (i dobili je), da ga promjene u *Pirovac*, kao najstarije. Ali *Pirovac* nisam u prošlosti nigdje našao, a niti ga ima u župskim knjigama, nego jednom u tišnjanskom katastru (»*Zlosela* ili *Pirovac*«). Na blagdan sv. Jurja zaštitnika mjesta bila je na svečani način otkrivena spomen ploča nad starim vratima sela s natpisom: Na spomen – obnove mjesnoga imena – *Pirovac* – za vrijeme narodnoga kralja – Aleksandra I. – 1930. Na dan sv. Jurja g. 1928. bio je svečano blagoslovljen spomenik kralju Tomislavu I., koji je učinio mještčinin J. Trošić u obliku piramide. Natpis je: Historičkim imenom *Pirovac* za viteštvo prozvano od *Turaka Zlosela* postavi spomen za vrijeme narodnoga kralja Aleksandra I. svom prvom hrvatskom kralju Tomislavu 925–1925. (Stošić 1941: 143)

Osim što je svjedočio trenutku kada su *Zlosela* zamijenjena *Pirovcem*, Stošić je kao arhivist, muzealac i povjesničar bio autoritet na koji su se oslanjali stručnjaci različitih profila, ali još više pučki intelektualci te, uz njihovo posredništvo, čitavi seoski kolektivi, pa tako i pirovački, o čijoj povijesti prije njega gotovo nitko nije ni pisao. No učinio je pritom mnogima, pa i Pirovčanima, nešto što bi se moglo nazvati “historiografskom medvjedom uslugom”. Preuzimajući, naime, od šibenskog biskupa Josipa Antuna Fosca pogrešnu dataciju tzv. “kataloga šibenskih župa” (povijesni spis u kojemu su pobrojana sva naselja i župe Šibenske biskupije) Stošić je velik broj seoskih kolektiva od Rogoznice do Konjevratu i Murtera zarazio “virusom 1298.”, pa još i danas mnogi govore i pišu da im se rodno selo u povijesnim vrelima prvi put spominje 1298., iako spomenuti “katalog” na koji se pritom pozivaju (naravno, preko Stošićeva djela) potječe iz sredine 15. stoljeća (Juran 2020). Naravno da je Stošić zbog oslanjanja na Foscovu dataciju morao ustvrditi da *Zlosela* svoje ime ne duguju nekom okršaju između domicilnih stanovnika i *Turaka*, jer se *Turci* u Dalmaciji pojavljuju “tek” u 15. stoljeću. U međuvremenu se u znanstvenoj literaturi došlo do toga da toponim *Zlosela* u “katalogu šibenskih župa” – koji dakle nije iz 1298. nego iz oko

1460. godine – uopće ne označava današnji Pirovac, nego kasnosrednjovjekovno naselje koje se nalazilo pokraj Zatona (Juran 2020: 172–173). O tome će biti još govora u sljedećem poglavlju.

Kontekst nastanka imena *Zlosela* nedavno su razmatrale M. Polić i N. Spicijarić Paškvan (2011), a još nedavnije M. Urem (2017). Polić i Spicijarić Paškvan zapravo su okupile povijesna svjedočanstva o genezi toponima, ne dajući svoj etiološki sud i ne pretendirajući na raščlambu i kritiku izvora. Najveća je vrijednost njihova rada u tome što su u prijevodu objavile za pirovačku povijest iznimno važan rukopis – *Memorie sui Zloseljani* Ljubomira Draganića Vrančića. Drugačije je postupio M. Urem, koji donosi originalnu tezu, s vratolomnom argumentacijom, o povijesno-geografskim čimbenicima koji su stvorili uvjete za postanak naselja, pa tako i o značenju njegova izvornog imena:

Prvi spomen Pirovca kao Sloßeln/Slosella se veže u vrijeme križarskih ratova kada je u blizini Pirovca, na Vranskom jezeru, postojalo jako uporište vitezova templara i ivanovaca, a tim putem uz obalu su se tisuće i tisuće vitezova avanturista iz cijele Europe spuštale (što pješice, što na konjima) u Svetu zemlju. Dakle, na kartama iz vremena 16. i 17. stoljeća (postoje uglavnom njemačke i talijanske jezične varijante) Pirovac se označava kao Sloßeln, Sloslein što na njemačkom znači inačicu umanjnice od Dvorac, Dvorci, Dvorčići kojih inače ima puno u okolini Pirovca, a i Pirovac je bio svojevrsna “utvrda/dvorac na moru” za križare s Vranskog jezera. Kako je Pirovac bio na području starohrvatske župe Luka i bio zvan „*dvorčićem*” možda je bio i ljetna rezidencija nekog od hrvatskih vladara minulih stoljeća!? I grofovi Mišići, kao i Draganići predstavljaju grane velikaša Šubića, hrvatskih vladara. Sam naziv Sloslein/Sloßeln u slavenskoj varijanti je vjerojatno vremenom pučkom etimologijom evoluirao u Slosel - Zlosela. Dakle, vitezovi templari s Vranskog jezera bili su uglavnom Hrvati, Nijemci, Mađari i Talijani. Međutim, ne isključujemo mogućnost da je na prvobitno označen lokalitet kao Sloslein, pučkom logikom postalo Sloselo/Zloselo. To, pak dakako nikako ne znači da je taj dio Hrvatske bio pod germaniskim utjecajem, može značiti samo jedno germanskotemplarsko (kartografsko!) imenovanje lokaliteta (s pozicije Vranskog priorata) koje se prilagođava značenjski bliskom dominantnom hrvatskom jeziku u obliku Zlosela, i reklo bi se, ništa više. (Urem 2017: 12)

Ni manje ni više, po Uremu su Zlosela izvorno jedna od utvrda vranskih templara, a možda i ljetna rezidencija hrvatskih srednjovjekovnih vladara, čije ime potječe od

germanske riječi *Sloslein* u značenju ‘mali dvorac’. Ništa od toga nije točno, što će pokazati daljnja rasprava, sazdana na temeljima arhivskih izvora.⁶

4. ŠTO O POSTANKU PIROVCA (ZLOSELA) GOVORE ARHIVSKA VRELA?

Budući da je tobožnji spomen Pirovca odnosno Zlosela iz 1298. godine rezultat pogreške koja se tvrdoglavo (i dalje) ponavlja još od kraja 19. stoljeća, priču o postanku naselja valja graditi iznova. Na njezinu je prapočetku ugovor iz 1416., kojim je hrvatski plemić Petar Obradić od roda Šubića, u svoje i u ime svoga brata Jurja, prodao šibenskom plemiću Ivanu Mišiću zemljišni posjed s oranicama, pašnjacima i šumama, pod selom Putičajna Vas (danas Putičanje), unutar ovih granica: s jugoistoka selo Dazlina, sa sjeverozapada selo Kašić, sa sjeveroistoka Putičajna Vas te s jugozapada more zvano Luka Makirina.⁷ Iz prodaje je izuzeta oranična parcela zvana *Dragčiniče* (danas Drašnice), koju je Petar odlučio zadržati za sebe. Budući da su svi spomenuti toponimi očuvani do danas (u izvornom ili neznatno promijenjenom obliku), posjed se može bez poteškoća ubicirati na prostor koji obuhvaća današnji Pirovac. Prema tome, Pirovac godine 1416. još nije postojao kao naselje (ni pod tim ni pod drugim imenom), jer da jest, to bi bilo naznačeno u kupoprodajnom ugovoru. Na njegovu se mjestu tada nalazio nenaseljen “posjed pod selom Putičajna Vas”, koji je po svojoj prilici spomenutom selu katastarski i pripadao.

Najranije pak vijesti o naselju potječu iz 1460., kada je nekoliko morlačkih (vlaških) obitelji iz katuna Višić pismenim ugovorom preuzelo obvezu nastanjenja “u selu

⁶ Jedino u čemu je Urem najvjerojatnije u pravu, iako zbog pogrešnih razloga, jest odbacivanje legende o kapetanu Uremu i s njom povezane pučke etimologije, o kojoj, pak, ovako zbori: “Prema legendi, kapetan Mihovil Urem (radi se o obitelji koja je od XVI. do XVIII. stoljeća davala nasljedne kapetane Pirovca i zapovjednike obrane od osmanlijskog osvajača) za turske opsade Pirovca, polijevao je napadače vrelim uljem sa zidina, pa su bježeći s poprišta bitke poraženi janjičari vikali; ‘zlo selo, zli ljudi’ i navodno je tako Pirovac dobio svoje ime Zlosela, koje je onda 1930. godine promijenjeno u Pirovac. Ipak radi se samo o legendi jer se Sloslein/Zlosela/Pirovac spominje već 1298. godine pri osnivanju Šibenske biskupije, daleko prije dolaska Osmanlija.”

⁷ ...*vnam suam totam et integram possessionem terre partim arratorie, partim pascutorie et buschiue, positam sub villa vocata Putičaynauas districtus Scibenici, infra hos confines: de sciroco est villa vocata Daslina, de borea villa Cassich, de trauersa dicta villa Putičaynauas et de quirina est mare vocato Luca Machirina ... cum omnibus et singulis suis montibus, nemoribus, pasculis, pratis, terris cultis et incultis ... excepta vna pecia terre arratorie uocata Dragčiniče, posita infra dictos confines...* (Karbić, Katušić i Majnarić 2012: 129–131)

zvanom Zlosela u Piranama” (*in villa vocata Xloseli in Pirane*), na posjedu šibenskih plemića Tome Tomaševića, Nikole Mišića i nasljednika pok. Tome Mišića.⁸ Dodijeljene su im tom prilikom na obradu i zemlje zvane Veparnje i Hrnjevac (*certa terrena vocata Vepargne et Hergneuaç*), u kojima je lako prepoznati današnje toponime Veparje te Veliki i Mali Rnjevaca (uzvisine pod kojima se prostiru prije spomenute Drašnice). Te su zemlje bili dužni obrađivati zajedno s drugim, u ugovoru neimenovanim, stanovnicima sela. Dakle, Zlosela su utemeljena prije 1460., kada se demografski osnažuju novopristiglim morlačkim obiteljima Višićeva katuna.

O kontekstu i vremenu nastanka naselja nešto se može doznati iz dokumentacije o sporu koji se vodio 1505. godine između Petra Draganića i šibenskog biskupa oko vlasničkih i posjedovnih prava na gaj odnosno brdo Makirinu. Taj je markantni geografski referent predstavljao kontaktnu i razdjelnu zonu između biskupova posjeda u Ivinju i Draganićeva posjeda u Zloselima. Budući da stranke u sporu nisu raspolažale pisanim dokazima o vlasništvu nad Makirinom, sud se morao osloniti na izjave svjedoka. Među potonjima nije bilo ni Ivinjana ni Zloseljana, valjda zbog sumnje u njihovu nepristranost, pa su svjedočili stanovnici njima susjednih naselja, mahom Putičanji. Jedan je od njih kazao da su Zlosela utemeljena “prije oko 50 godina”, a drugi da ih je utemeljio plemić Toma Tomašević.⁹ Iz sjećanja se tintom na papir pretočilo i to da je šibenska komuna Morlacima Grguru Bekuševiću i Petru Višiću običavala davati u zakup pašnjake s istočne strane Makirine, pa čak i to da je prvi stanovnik sela bio neki Marko Pokrajčić.¹⁰ U svakom slučaju, Zlosela postaju naselje između 1416. i 1460., vjerojatno oko sredine stoljeća, a najraniji ih spomen smješta u Pirane.

Što su pak Pirane? Tim se imenom u zadarskim izvorima 15. stoljeća označavalo selo na području vranskoga distrikta, koje I. Anzulović ubicira negdje između Vranskog jezera i mora. Isto je ime nosilo i neubicirano pašiste (vjerojatno u blizini Pakošтана) kojim su se u zimskim mjesecima koristili Morlaci, kao u slučaju Makirine (Anzulović 2017: 163–165). Konačno, Pirane su i predio na kojem nastaju Zlosela. Sve to upućuje na zaključak da se toponim Pirane u kasnome srednjem vijeku prostirao čitavim krševitim krajolikom između današnjih Draga i Pirovca, da bi s vremenom pao u zaborav, povlačeći se pred konkurentom – Modravama. No, dok je još bio na životu, a to je za našu priču iznimno važno, njegovi su ga suvremenici rabili kao

⁸ Državni arhiv u Šibeniku (dalje: DAŠI), fond HR-DAŠI-263: Šibenski bilježnici (dalje: ŠB), kut. 18/I, sv. E, 11r-v.

⁹ Toma Tomašević je bio zapovjednik šibenske galije, a umro je na službi 1464. godine u grčkom Modonu. Sljedeće je godine u Šibeniku sastavljen inventar njegovih nekretnina, među kojima se ističe zemljišni posjed od 13,5 zdrijebova u Putičanju (Kolanović 1995: 137; Budeč 2013: 280–281).

¹⁰ DAŠI, fond HR-DAŠI-1: Općina Šibenik, kut. 2, sv. III/1, 357r-378r.

zamjensko ime za sâma Zlosela. Tako se 1470. za Biloslava Veličića veli da je iz sela Pirana (*de villa Pirane*), dok je u dokumentu iz 1474. identificiran kao žitelj Zlosela (*de villa Zloseli*).¹¹ Da nije riječ o iznimnom slučaju potvrđuje ugovor iz 1491., kojim su braća Ivan, Grgur i Petar pok. Nikole Mišića, braća Ivan, Mihovil, Bernardin i Jakov pok. Tome Mišića te Juraj Prokopović kao zakupnik prihoda dobara pok. Tome Tomaševića, dali na obradu svojim kmetovima iz Pirana zemlje u blizini Makirine i Mličinca (*in tenutis vile Pirane aparte ponentali versus Machirinam et versus Mlicinaz*), s obvezom da ih u roku od četiri godine zasade vinovom lozom.¹² Prema kontekstu je posve jasno da je riječ o Zloselima. Razvidno je također da je današnji toponim *Pirovac* (u dopisu iz 1872. *Pirovci!*) izravni potomak srednjovjekovnog toponima *Pirane*.

To što se Zlosela u početnim desetljećima svoje povijesti ne zovu uvijek Zloselima, nego katkad i Piranama, možda je odraz (i) komunikacijske potrebe da ih se razlikuje od drugoga naselja istoga imena. Naime, u šibenskom su distriktu u to doba postojala i Zlosela kod Zatona, odnosno “u Zatonu Zapadnome” (*uilla Xloselli in Xaton ponentali*), kako ih, primjerice, bilježi dokument iz 1479. godine (Juran 2020: 172). Između Zlosela u Piranama i onih u Zatonu moguće je povući još nekoliko zanimljivih povijesno-geografskih paralela. Čini se, naime, da su zatonska Zlosela, poput piranskih, utemeljena sredinom 15. stoljeća, te da im je demografsku jezgru, kao u slučaju piranskih, činilo morlačko stanovništvo.¹³ Oba su naselja, i to je izvjesno, nastala uz pašnjake koje su njihovi prvi stanovnici koristili sezonalno, za zimsku ispašu, i prije nego što su se u njima (trajno) nastanili. S tom se popudbi-
nom valja uputiti prema zatvarajućem poglavlju.

5. ZAVRŠNA SEMANTIČKO-MOTIVACIJSKA KONTEKSTUALIZACIJA

Ako doista postoji ‘zlo’ u *Zloselima*, motivacija je imenu mogla doći od nekog ne-
sretnog događaja, negostoljubive prirode (škrte zemlje) ili ljudi “s kojima nije uputno
imati posla”. Naravno, to su samo tri najizglednija motivacijska polazišta, lišena se-
mantičkih nijansiranja i pokušaja uvida u provenijenciju imenodavatelja. Petar Šimu-

¹¹ DAŠI, ŠB, kut. 19, sv. B/I, 155v i sv. B/IV, 6v.

¹² DAŠI, ŠB, 23/I, sv. d, 5r-v.

¹³ Takva se interpretacija za sada može osloniti na podatak iz 1452., kada neki Morlaci, među njima i braća Bankovići, utemeljuju svoja selišta u blizini Zatona i Rasline, kao i na činjenicu da se 1485. zatonska Zlosela nazivaju i Bankovcima (*villa Zloselli siue Banchofci*) (DAŠI, ŠB, kut. 16/I, sv. b3, 129r-v i kut. 21/IV, sv. e, 146r).

nović *Zlosela* smatra pejorativnim imenom, kao što su to, primjerice, *Cerje Tužno*, *Koljivrate* (danas *Konjevrata*) ili *Mrcina* (Šimunović 2009: 78). Na razini šire javnosti, masovnih medija i zabavno-stručnih uradaka riječ je o skupini “čudnih” ili “neobičnih” imena, obuhvaćenih naslovima tipa *Imena luda nalaze se svuda*. (URL 3–5) Usmenom predajom dominira motiv ‘zlo’ čudi pirovačkih predaka, u kojoj se mogu, ovisno o perspektivi, vidjeti osobine ratobornosti, nepokornosti, prijetvornosti, sklonosti razbojništvu ili hrabrosti. Slični se motivi javljaju u predajama o postanku triju bosanskohercegovačkih naselja istoga ili sličnog imena – kupreških *Zlosela*, *Zlavasi* kod Uskoplja i *Zlog Sela* u majevičkom podgorju (danas Podgora). Kao u pirovačkom slučaju, ‘zlo’ je i kod njih, na ovaj ili onaj način, povezano s Turcima. No najbližnja je pirovačkoj podgorska tradicija, koja pamti da se Podgora najprije zvala Dobrić, a onda Zlo Selo: “Legenda kazuje ... da su mještani nekada ubili bega, da su turski osvajači rekli: ‘kakav Dobrić, to je Zlo Selo’, i ostade takav naziv dugo, sve do 1958. godine ... ni djevojke se jedno vrijeme nisu htjele udavati u selo sa ružnim imenom.” (URL 6) Drugačije je s kupreškim *Zlozelima* i *Zlim Selom*, gdje je ‘zlo’ sinonim za turski zulum:

Zlosela su se nazvala od zločesti turaka, koji su bidnu raju rad lipote raskošnog mista istirali. Ali i njih je sve kuga iskorjenila ... usred ubavog skopaljskog naselja postoji Zlavas (pripadao je nekom Hasanbegu iz Skopaljskog Odžaka, koji je kraj svog čardaka vješao raju. Naredio je da se s duge strane polja zazidaju sva vrata i prozori, okrenuti prema njegovoj kuli.), tj Zloselo, ne što bi selo u sebi bilo zlo nego jer je imalo zle gospodare. (URL 7)

Očito je da toponomastičko sljubljanje ‘zla’ s oznakom naseljena mjesta (‘selo’, ‘vas’)¹⁴ kod pučkih etimologa redovito izaziva asocijaciju na zloćudnu narav stanovnika ili gospodara tako imenovanih naselja. Ako je pak ‘zlo’ vezano uz drugi geografski apelativ odnosno neojkonim, kao u primjerima *Zlovrh*, *Zli potok*, *Zlostup*, *Zlokoš*, *Zla brda* ili *Zlagora* (URL 8), pobudit će, ovisno o *backgroundu* onih koji sudjeluju u onomastičkoj komunikaciji, misao o nečemu što je u prirodi nepristupačno i po čovjeka opasno ili uspomenu na neki tragični događaj iz bliže ili dalje prošlosti. No kako unutar tih semantičkih okvira pristupiti, primjerice, brojem ne baš beznačajnim hrvatskim i slavenskim *Zlopoljima*, poput onih na otocima Visu, Lastovu i Korčuli? Ima među njima, naime, *Zlopoljâ* na plodnim zemljama, pa se ‘zlo’ u njihovu imenu

¹⁴ Toj skupini pripada i ‘kuća’. Naime, toponimi Zlokuće i Zlokućane prisutni su na širem slavenskom prostoru, pa bi valjalo konzultirati i pučke predaje o njima, što u ovoj prigodi nije učinjeno.

teško može povezati s neplodnošću, škrotošću ili nepristupačnošću (osim ako je riječ o toponomastičkoj reminiscenciji na izgled zemljišta prije kultivacije ili opoziciji prema još kvalitetnijem, ‘dobrom’, zemljištu u blizini, ili...). Moraju se stoga tražiti drugačija rješenja, poput ovoga: “Zlopolje, poljce na blidnjskom području, gdje se zasigurno dogodilo veliko zlo, po kojem je i dobilo naziv.” (URL 9) Srodnih je toponima još: povijesni *Zlokrajci* (kod Ražanca), *Zlonjive* kod Ljubitovice, *Zlogonje* kod Lepoglave itd. Lako je doći i do inojezičnih primjera, poput onih od lat. *malus* / tal. *male* (‘zao’, ‘loš’): *Malconsiglio* (starije ime otočića Ošljaka kod Preka na otoku Ugljanu), *Malpaga* (arhivsko ime Dračevca kod Zadra), kaštel *Malpaga* kod Bergama u Italiji, kojemu, prema literaturi, ime izvorno označava “zemljište koje je teško za obrađivanje i koje daje slabe prinose”.¹⁵

U koje od navedenih semantičkih okvira smjestiti *Zlosela*? Odgovor ipak prepuštam mjerodavnijima, kojima ovdje iznesen povijesno-onomastički kontekst može biti kakvim-takvim putokazom.¹⁶ U svakom je slučaju u *Zloselima* ‘zlo’, koja god bila etiologija imena. S druge strane, u toponimu *Pirovac* nema (toliko) zagonetne patine, jer je vjerojatno riječ o fitonimu praslavenskoga izvorišta, očuvanom, primjerice, u nazivima *pir* (vrsta žitarice) i *pirika* (“trava koja raste kao korov na poljima”) (Skok 1972: 660). No detaljnije će o tome, srednjovjekovnim Piranama te promjeni *Pirane* > *Pirovac* biti govora u posebnom znanstvenom prilogu, koji bi svjetlo dana trebao ugledati – uskoro.¹⁷

6. ZAKLJUČAK

U literaturi i usmenoj predaji postoje različita mišljenja o vremenu i kontekstu utemeljenja naselja koje od 1930. nosi ime *Pirovac*. U tim se mišljenjima odražavaju i različiti pristupi odgonetanju značenja njegova povijesnog imena – *Zlosela*. Pučka se etimologija od davno posvjedočenog raskola kretala te do danas ostala na dvama međusobno udaljenim kolosijecima; dok su drugi na ‘zlo’ u *Zloselima* gledali podrugljivo ili s prijezirom, poistovjećujući značenje toponima s čudi domicilnih stanovnika,

¹⁵ ...L'area era allora probabilmente ricoperta da boscaglie e brughiere e il toponimo “Malpaga” sta ad indicare un luogo con terreni difficili da coltivare e di scarso rendimento... (URL 10)

¹⁶ Njima prepuštamo i pitanja o tome zašto se *Zlosela* (i piranska i zatonska) u početnim desetljećima svoga postojanja bilježe grafijama *villa Sloselli/Zloselli* odnosno *villa Sloselle/Zloselle*, da bi se potom ustalio oblik *Zlosela*, te zašto je toponim množinskog oblika.

¹⁷ “Uskoro” se u znanstveno-istraživačkom procesu, možda je bolje reći: znanstveničkom osjećaju vremena, može odnositi na razdoblje od jedne do nekoliko godina.

potonji su snagom seoskog kolektiva održali tradiciju po kojoj su im to ime nadjenuli Turci, zbog “krvavog poraza ovdje pritrpljena”. Na kojem je kolosijeku vlak izvorne semantike, još uvijek nije poznato. Možda na nekom trećem, koji prolazi neplodnim, krševitim, nepristupačnim – jednom riječju “zlim” – predjelima? Zaključka, dakle, o tom pitanju, barem ovdje, nema. U svakom je slučaju u *Zloselima* ‘zlo’, bez obzira na još uvijek neprozirnu etiologiju imena. Iskristaliziralo se, međutim, nešto drugo, jednako važno, o počecima naselja. Utvrđeno je tako da su Zlosela nastala između 1416. i 1460. godine. Prvi im je spomen u ugovoru iz 1460., kojim se nekoliko morlačkih (vlaških) obitelji obvezalo nastaniti “u selu zvanom Zlosela u Piranama” (*in villa vocata Xloseli in Pirane*). I samo se selo tijekom završnih desetljeća 15. stoljeća ponekad zove *Piranama*, imenom koje je očito toponomastičko izvorište današnjem Pirovcu. U tom vremenu postoje još jedna Zlosela u šibenskom distriktu, nedaleko Zatona i Rasline, koja su također bila naseljena morlačkim stanovništvom. Primamljive su to toponomastičko-demografske paralele, ali još uvijek nedovoljne za daleko-sežnije zaključke.

ARHIVSKI FONDOVI

Državni arhiv u Šibeniku, fond Općina Šibenik (HR-DAŠI-1), kutija 2.

Državni arhiv u Šibeniku, fond Šibenski bilježnici (HR-DAŠI-263), kutije 16/I, 18/I, 19, 21/IV i 23/I.

LITERATURA

ANZULović, Ivna. 2017. “Srednjovjekovna sela vranskoga distrikta (od 1409. g. do dolaska Osmanlija)”. *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti održanog u Biogradu 25. travnja 2014.* Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Općina Pakoštane: 107–177.

BUDEČ, Goran. 2013. *Svakodnevni život stanovnika Šibenika u drugoj polovici XV. stoljeća u zrcalu inventara i oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture.* Doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

FORTIS, Alberto. 1984. *Put po Dalmaciji* (priređio J. Bratulić). Zagreb: Globus.

- JURAN, Kristijan. 2020. "Popis župa i naselja Šibenske biskupije iz sredine 15. stoljeća / List of Parishes and Villages of the mid-15th Century Šibenik Diocese". *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea* 7: 157–186.
- KARBIĆ, Damir, Maja KATUŠIĆ i Ivan MAJNARIĆ. 2012. "Registar Trotti-Prandino". *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 18: 11–153.
- KOLANOVIĆ, Josip. 1995. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga.
- LEČEK, Suzana. 2014. "Stanovnici su protivni iz čisto sentimentalnih razloga. Kampa-nja mijenjanja "anacionalnih" imena mjesta u Savskoj banovini (1934.–36.)". *Studia ethnologica Croatica* 26: 183–228.
- MATAIJA, Ivica. 2011. "Promjene imenâ naselja na hrvatskome području u svjetlu ad-ministrativnih određenja od 1860. do 1960. godine". *Folia onomastica Croatica* 20: 121–149.
- POLIĆ, Maja i Nina SPICIJARIĆ PAŠKVAN. 2011. "Zloسلجاني (Pirovcani) i 'Sjećanja na Zloسلجane' Ljubomira Draganića Vrančića". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 53: 201–222.
- SAMARDŽIJA, Marko. 2007. "Nacionaliziranje imena naseljenih mjesta u Kraljevini Ju-goslaviji". *Studia Slavica* 52/1: 381–388.
- SKOK, Petar. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga: K – poni'*. Zagreb: JAZU.
- STOŠIĆ, Krsto. 1941. *Sela šibenskoga kotara*. Šibenik: Dominović.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 2005. *Toponimija hrvatskog jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- UREM, Mladen. 2017. "Ostavština pl. obitelji Draganić-Vrančić iz Pirovca". *Izvori za povijest obitelji Draganić Vrančić u Državnom arhivu u Rijeci. Zbornik radova*. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci: 9–33.

MREŽNI IZVORI

- URL 1. "Povijest Pirovca. Kulturna i povijesna baština". Općina Pirovac. URL: <https://pirovac.hr/povijest-pirovca/> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 2. "Le aree geografiche". Stato da Mar. URL: <https://www.statodamar.it/mare.php?ly=6&ar=3&rt=62&re=4486&ds=672&sid=> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 3. Vidović, Domagoj. 2016. "Imena luda nalaze se svuda". Info portal LikeMet-

- kovic. URL: <https://likemetkovic.hr/portal/imena-luda-nalaze-se-svuda-pise-dr-sc-domagoj-vidovic/> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 4. Majetić, Vanja. 2016. "Imena luda nalaze se svuda. Nasukan na Konavoske sise i Smočiguzicu" (18. siječnja 2017.). URL: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/nasukan-na-konavoske-sise-i-smociguzicu-20161216> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 5. Čaplar, Alan. 2008. "Imena luda nalaze se svuda". *Meridijani: časopis za zemljopis, povijest, ekologiju i putovanja*, 15 (124), str. 12. URL: <http://www.alan-caplar.iz.hr/images/clanci/213.pdf> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 6. "Podgora ispod Majevice: Svi bježe iz kraja gdje su voda i vazduh na glasu" (23. ožujka 2019.). Semberija INFO. URL: <https://www.seberija.info/lat/news/novosti/ljudi-i-zivot/1402.podgora-ispod-majevice-svi-bjeze-iz-kraja-gdje-su-vo-da-i-vazduh-na-glasu.html> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 7. "Naziv sela i povijest". Zlosela – Kupres (BiH). URL: <https://www.zlosela.com/p/o-selu.html> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 8. Babić, Braco. 2020. "Toponimi u planinama BiH" (14. prosinca 2020.). URL: <https://bracobabic.wordpress.com/2020/12/14/toponimi-u-bh-planinama/> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 9. Ivanković, Ante. 2006. "Zemljopisni nazivi duvanjskog područja: Mikrotoponimi (43)" (26. siječnja 2018.). Mandino selo. URL: <https://mandino-selo.com/wp/zemljopisni-nazivi-duvanjskog-podrucja-mikrotoponimi-43/> (pristup 29. travnja 2021.).
- URL 10. Fasolini, Fabrizio i Emilio Rocchi. 2016. "Opere di Manutenzione straordinaria e riqualificazione percorsi ciclabili esistenti in ambiti del Parco del Serio". RELAZIONE STORICO – PAESAGGISTICA ambito Cavernago – Località Malpaga. URL: <https://www.parcodeelserio.it/storage/2016/02/All.-A2-Relazione-storico-illustrativa-Cavernago.pdf> (pristup 29. travnja 2021.).

ONCE ZLOSELA, NOW PIROVAC: NOTES ON THE ORIGIN OF THE SETTLEMENT AND ITS NAMES

KRISTIJAN JURAN

SUMMARY

Until 1930, the present-day settlement of Pirovac was called Zlosela. Such a sudden toponymic change was possible in the language of administration, while the older toponym existed for decades at an informal linguistic level. Motivational starting points for both toponyms in the literature and oral tradition are interpreted differently, thus creating conditions for different (un) scientific views on the genesis of the settlement itself. After reviewing these opinions and interpretations, supported by quotations, the previously unpublished archival news is presented, which places the origin of Pirovac and Zlosela in the second quarter of the 15th century. Finally, the toponym Zlosela is considered in relation to similar historical and contemporary toponyms and in the context of historical-geographical circumstances. It became an inventory of archival sources.

KEYWORDS:

Pirovac, Zlosela, toponymy, oral tradition, Šibenik district, 15th century

